

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 7 Sayı: 33 Volume: 7 Issue: 33

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

EVHADÜDDİN KİRMANÎ'İN KİRMAN'DAN ÇIKIŞI VE SÛHREVERDÎYYE TARİKATINDAKİ EBHERÎYYE KOLUNA GİRİŞİ

*AWHADUDDIN KIRMANI'S LEAVING FROM KIRMAN AND GETTING INTO SECT OF
SÛHREVERDIYYE'S POST ABHERIYYE*

Moharram MOSTAFAVI *

Öz

İran'ın Kirman şehrinde doğan Şeyh Evhadüddin Kirmanî 16 yaşlarında bu kenti terk ederek önce Bağdat'a ardından da Anadolu'ya yönelmiştir. Bu zat Bağdat'da fakihlik ve *müitlik* makamına yükselmekle birlikte durumundan memnun kalmayarak tasavvuf ile ilgilenmiştir. Şeyh Evhadüddin Kirmanî bu doğrultuda Sûhreverdi tarikatının Ebheriyye koluna ayak basmış ve Rukneddin Sucasî tarafında baş halife olarak seçilmiştir. Bu makalede ise Evhadüddin'in Kirman'dan çıkması hangi olay ve nedenlere dayandığı, Selçuk ailesine bağlı olup olmadığı, Türk veyahut Fars şair olduğu sorunu, eğitiminin hangi seviyede olduğu ve tasavvufa girdikten sonra Ebheriyye silsilesinde hangi statüde yer aldığı önemli konular olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Evhadüddin Kirmanî, Soyu, Fars Şair, Öğrenimi, Ebheriyye Kolu, Kutbeddin Ebherî, Rukneddin Sucasî.

Abstract

Sheikh Awhaduddin Kirmanî who was born Iran's city of Kirman about 16 years old left his hometown for Baghdad. Then, he firstly went to Baghdad before going to Anatolia. This person, even rose to the post of Fiqh and *moid* but this did not satisfy him so he has given his interest to mysticism. Sheikh Awhaduddin Kirmanî has for this course stepped into the sect of Suhrawardieh's post Abharieh and selected early caliphs. In this article, it has been studied to analyse, evaluated which reasons, events based on effected Awhaduddin's leaving from Kirman, Whether he attached to the family of Seljuks, the matter of he was Turk or Persian poet, level of his education and after got in mysticism which statue he situated.

Keywords: Awhaduddin Kirmanî, Ancestry, Persian Poet, Education, Post Abharieh, Kotbaddain Abharî, Roknaddin Sojasî.

A. Evhadüddin'in Tasavvufa Girmeden Önceki Hayatı ve Soyu

Evhadüddin Hamid bin Ebulfahır Kirmanî 13. yüzyılın ünlü bir sûfi şairi olarak hayatının ilk dönemini kendi vatanı Kirman şehrinde geçirmiştir. Onun doğum tarihi ile ilgili *Tarih-i Erbil* dışında hiçbir kaynakta kesin bir bilgi zikredilmemektedir. Lakin zikredilen eserin müellifi Şeyh Evhadüddin ile Erbil'de görüştüğü için hakkında sunduğu bilgiler kısa olmasına rağmen çok değerlidir. Bu eserde Evhadüddin'in doğum yeri Berdsir olarak kaydedilmekle birlikte doğum ve ölüm tarihi (H.561-1166-635-12389) de zikredilmektedir (İbn Mustevfi,1980:

* Ankara Üniversitesi, D.T.C.F., Ortaçağ Tarihi Bölümü, Doktora Öğrencisi.

304-305). Evhadüddin Kirmanî 16 yaşına kadar Berdsir’de yaşamış daha sonra bazı sosyal ve siyasal nedenlerden dolayı vatanını terk etmek zorunda kalmıştır. İlk önce Bağdat’a ardından da Anadolu’ya geçmiştir. Bu nedenle Kirman’dan çıkış meselesini anlamak için Kirman’ın sosyal ve siyasal durumunu kısaca ele almakta fayda vardır.

Evhadüddin’in Kirman’da yaşadığı dönemde bu bölge Selçuklular’ın egemenliği altında idi. Fakat Kirman Selçuklularının siyasi durumu Melik Tuğrul-şah bin Muhammed’in (H.551-1156 H.565-1170) vefatının ardından dört oğlu arasında başlayan rekabetten dolayı kötüye gitmeye başladı. Bundan dolayı kardeşler arasındaki rekabet nedeniyle Kirman’ın başkenti Berdsir elden ele geçerek sürekli kuşatıldı ve ayrıca halkın durumu yağmalar ve baskılar nedeniyle kötüye gitmekteydi. H.567-1172 yılında Kirman’ın kuşatılması altı ay sürmüş ve bunun sonucunda tahıl fiyatları yükselmiş ve açlık baş göstermiştir. Bu dönemlerde ümera dahil, halk Kirman’ı terk etmeye başlamıştır (Muhammed bin İbrahim, 1343: 68). Halka olan bu baskı sadece zikredilen olayların vukusuyla tamamlanmamıştır. Nitekim *Tarih-i Afdal*’ın müellifi halkın bu olaylar esnasındaki durumunu şöyle anlatır: “Her yıl halk borç alıyor veya mallarını satarak Tebes’ten tahıl alıp ekiyordu. Ancak mahsul başkaları tarafından toplanıyor ve bunun neticesinde ortaya kıtlık çıkıyordu.” (Kirmanî, 1326: 81).

Buna rağmen Kirman’daki sosyal, siyasal ve ekonomik kriz Oğuzlar’ın Kirman’a girme ihtimali karşısında daha da arttı. Oğuzların İran sınırına girmeleri ilk önce merkezi devlete karşı bir isyan ile başlamış ve Sultan Sencer’in yenilgisinin ardından (H.548-1153) Oğuzlar Nişabur’a yerleşmişlerdir (İbn Esir, 1987: 387). Diğer taraftan H.575-1179 yılında Harzemşahlı Sultan-şah tarafından Serahs’dan dışlanan Oğuzlar yaklaşık beş bin kişilik bir ordu ve aileleriyle birlikte önce Kubinan’ı ardından da Zerend’i yağmalayarak Bagin’e varmış ve burada Kirman ordusunu yenmişlerdir. (1179) (Münşi-ye Kirmanî, 1362: 19; Cüveynî, 1385: 388; Kirmanî,1326: 87-89). Bagin savaşı önce Berdsir’in, ardından da Ciruff’un sosyal durumunu olumsuz yönde etkiledi. Yaşanan bu sosyal krizden dolayı “zaaftan ve takatsızlıktan Kirman memleketinin soluğu kesildi ve kafilelerin yolu ızdıraptan dolayı tıkanıp dört köşeden gelen yardımlar kesilerek kıtlık ortaya çıktı..... Berdsir halkı kaçmayı tercih etti ve Kirman ordusu Atabey Muhammed’den ayrılarak gruplandılar ve birbirlerini öldürüp yaktılar.” (Muhammed bin İbrahim, 1343: 129).

II. Turan-şah döneminde de Berdsir, Oğuzlar tarafından iki kere kuşatıldı. İlk kuşatma H.576-1180 yılının ilk baharında gerçekleşti; ama sonunda barış anlaşması yapıldı. İkinci kuşatma aynı senede kış mevsiminde gerçekleşerek *rebez*’in yağmalanmasına neden oldu; ama bir savaş çıkmadan Oğuzlar Berdsir’i tekrar terk ettiler (Kirmanî, 1326: 89-92; Muhammed bin İbrahim, 1343: 130-133). Berdsir halkının 1180 kuşatmalarındaki durumu şöyle anlatılmaktadır: “Güvaşir’de bir süre en kaliteli yemek olan hurma çekirdeğinden yapılan undur ki yiyip ölüyorlardı. Çekirdek bittiği zaman aç olanlar yıpranmış kovayı, yırtılmış bidonu yakıp yiyorlardı. Şehirde her gün birkaç çocuk kaybolup aç olanlar onları kesmeye götürüyorlardı. Birkaç kişi kendi çocuklarını yedi. Şehirde ve nahiyesinde bir kedi kalmadı ve sokaklarda gece gündüz köpek ve aç insanlar güreşiyorlardı. Köpek galip olduğunda insanı yiyordu ve insan galip olduğunda köpeği yiyordu. Birkaç batman tahıl şehre getirildiği zaman altın ve gümüş cinsinden olan fiyatı o kadar yüksekti ki tahıl satılmıyordu. Bir dinar gümüş karşılığında bir batman tahılın alınması mümkün değildi ve bir kişi şehirde yağmadan topladığı eşyayı tahıl karşılığında veriyordu. Gün geçtikçe sokaklar ölümlerin toplanması ile tıkanıp geçmez duruma geldi ve kimsenin ölü kefenlemekten korkusu yoktu.” (Muhammed bin İbrahim, 1343: 131).

Oğuzlar tekrar H.577-1181 yılında Berdsir’e akın yaparak, önceki saldırılara rağmen bayındır olan *rebezi* yağmalayarak, tahrip ettiler. Bu durum kaynaklarda şöyle anlatılmaktadır: “Berdsir’in rebezi gayet kalabalık ve mamurdur. Çatısı yüksek, çarşısı ayakta ve kervansarayları yerindeydi. Bu büyük kıyamette *rebezin* binaları yıkılarak halkın bazısı öldü ve bazıları vatanı terk ettiler ve durum öyle oldu ki halk arasında adalette, emniyette, yeşillikte, huzurda, nimetin fazlalığında tanınan Kirman, Samerkant’a ait Sugd ve Dimaşk ile boy ölçüşüyordu. Ama kısa zamanda yıkılarak Lut diyarı ve Sabır toprağından daha beter oldu. Nitekim Oğuzlar Berdsir’e saldırarak etrafta bulduğu her şeyi götürdü ama durumun uygun olmamasından dolayı etrafa gitmeyi tercih ettiler.” (Muhammed bin İbrahim, 1343: 135). Bunun devamında Berdsir’in kötü durumu şöyle anlatılır: “Kirman askerleri ve Farslar bu fitnede öldü

veya vatani terk etti. *Rebez* ve ovada bulunan saraylar öyle hale geldi ki daha önce bir karışı yüksek fiyata alınırda; ama şimdi hatta baykuş da bu yıkıntıdan korktuğu için kaçmayı tercih ediyordu.” (Muhammed bin İbrahim, 1343: 137-138).

Şeyh Evhadüddin’in Kirman’dan çıkma nedeni ile ilgili *Menakıb* eserindeki bir paragrafa göre Şeyh Evhadüddin’in Kirman’dan ayrılması annesinin kararıyla meydana gelmiştir. Kaydedilen bu bilgiye göre o, Turanşah-ı Sişenbehi’nin oğlu olup Oğuzlar’ın akınının ardından babasının şehit düşmesi ile on altı yaşlarındaiken tehlikeden uzaklaşması için annesinin teşvikiyle Kirman’dan ayrılır ve Bağdat’a gider (?1347: 1-2). Aslında Kirman Selçuklularında iki sultanın adı Turan-şah olarak geçmektedir. Birincisi, Melik-i Adil İmadeddin Turan-şah bin Kara Arslan Bey (1084-1097), Kirman Selçuklularının dördüncü sultanı olarak saltanat tahtına oturarak halkın refahı için yaptığı bazı uygulamalardan dolayı adil lakabıyla tanınmaktadır (Kirmanî, 1311: 90; Kirmanî, 1326: 17). Buna rağmen ikinci Turanşah Kirman Selçuklularının on ikinci sultanı Turanşah bin Tuğrul (H.551-1156 H.565-1170) olarak babasının ölümünün ardından diğer üç kardeşi ile rekabete girişmiş ve H.579-1183 yılında, hasta yatağındaiken Refieddin Zafir tarafından acımasızca öldürülmüştür. (Kirmanî, 1326: 98).

Bu nedenle önemli ilk mesele *Menakıb*’ın kaydı Evhadüddin’in babası Turanşah’ın ölümü hususundaki bilginin yanlış olduğu, dönemin kaynaklarından anlaşılmaktadır. Zira Oğuzlar’ın akını sırasında I. Turanşah değil, II. Turanşah saltanat tahtındaydı. İkinci mesele II. Turanşah değil I.Turanşah adil sıfatı ile nitelenmiştir. Bundan dolayı *Menakıb* yazarı Evhadüddin’in müritlerinden ve tarikatına bağlı efraddan olduğu için şeyhini bir soylu ve güzel sığata sahip olan sultana mensup etmek için bu çelişik kaydı ortaya koymuştur. Zira II. Turanşah kötü sığata sahip olduğu için I. Turanşah’ın oğlu olduğunu zikretmiştir. Lakin II. Tuğrulşah şöyle vafedilmektedir: “Melik Turan-şah bin Tuğrul komik şeyler yapardı ve babasının eğlence merasiminde bütün oyunların tertiplenmesi ve içkiye düşkünlük ona mensuptur, yüreği diliyle az örtüşüyordu ve sözleriyle ameli arasında çok mesafe vardı.” (Kirmanî, 1326: 32).

Bu meseleye rağmen II. Turanşah’ın bir mektubunda oğlunun olmadığı anlaşılmaktadır. Zira yeğeni Yulek ile ilgili Atabeyi Kutbeddin’e yazdığı mektupta bu konuyu şöyle anlatır: “Allah’a and olsun kendi yeğenimin öldürülmesine razı değildim. Amcasının isteğine karşı çıkıp yeğenimin öldürülmesine sebep olma, Güvaşir’e gel benim erkek çocuğum olmadığı için veliahtlığı ona teslim etmek istiyordum.” (Vezirî-ye Kirmanî, 1961: 115). Zaten Evhadüddin dönemine ait *Fütuhât-i Mekkiye* eserinde babasının adını Ebulfahır, *Tarih-i Erbil* ve ona dayanarak *Kalaîdü’l-Cuman* eserinde babası ve dedesinin adı Ebulfahır bin Ahmed olarak zikredilmektedir (İbn Arabî, 1999: 196). Lakin ilk eser İbn Arabî’ye (ö.638-1241) ait olmakla birlikte Evhadüddin’in yakın arkadaşlarından telakki edilmektedir. İkinci kaynağın müellifi el-Mutevfî (ö.H.637-1240), söylendiği gibi Evhadüddin ile H.624-1227 yılında Erbil’de beraber görüşmüşlerdir. Bundan dolayı onun Selçuklu ailesi ile hiçbir bağlantısı olmadığı tespit edilmektedir.

Evhadüddin’in kendi tarafından bir rubaisinde soyunu *sâdr* (صدر) ailesine mensup etmiştir:

اجداد من از صدور ایران بودند
تقدیر که هر یکی سلیمان بودند
باید که به نفس خود کسی باشم من
ما را چه از آن فخر که ایشان بودند

“Benim ecdadım İran *sudur*undandır. Takdirde her birisi bir Süleyman’dır. Ben kendime dayanarak birisi olmam gerekir. Onun makamı bizi ilgilendirmez.” (Kirmanî, 1380: 249; Kirmanî, 1999: 221).

Sadr makamı vezaret anlamına geldiği (Muin, 1388: 2138-2139) için dönemin tarihi kaynaklarında Ebulfahır ve dedesi Ahmed adında bir vezaret makamına rastlanılmadı. Ama bu meseleye rağmen bu dönemde krizden dolayı üst düzeyde bulunan devlet adamları bile yağmalanıyor veya öldürülüyorlardı. Bu nedenle Evhadüddin’in babası ve dedesinin de bu zümreden olma ihtimali vardır. Zaten *Tarih-i Afdal*’ın bir paragrafında üst düzeyde bulunan devlet adamlarının Türk askerler tarafından yağmalanıp öldürüldükleri zikredilmektedir. Hatta

II. Turan-şah'ın da onlar tarafından parçalandığı kaydedilmektedir (Kirmanî, 1326: 81-98) Elbette zikredilen şiirde, Evhadüddin'in ecdadını *sadr*'lara dayandırması sadece kriz dönemini değil, daha eski dönemlere de dayandığı anlaşılmaktadır. Zikredilen krizden ve sosyal ve siyasal karışıklıktan dolayı Evhadüddin birçok insan gibi H.577-1181 yıllarında Kirman'ı terk etmiş ve Bağdat'a yönelmiş ve ardından 13. yüzyılın başlarında Anadolu'ya gelmiştir. Evhadüddin bir rubaisinde kendi dönemindeki memnuniyetsizliğini şöyle anlatmaktadır:

درديست اجل که نيست درمان او را
بر شاه و وزير هست فرمان او را
شاهی که بحکم دوش کرمان ميخورد
امروز همی خوردند کرمان او را

“Ecel, dermanı olmayan bir derttir. Onun hükmü şaha da geçer, vezire de. Dün Kirman'ı yiyen o şahı bugün kurtlar (kirman) yiyor.” (Kirmanî, 1999, 83).

Evhadüddin'in Anadolu'ya yönelme meselesi hususunda da ilk önce İranlı araştırmacı B. Parizî ardından da M. Bayram soyunun Türk olduğu meselesini bir delil olarak öne sürmüşlerdir. Fakat B. Parizî *Riyazü'z-Siyahe* müellifinin kaydına dayanarak bir taraftan Osmanlı'nın kuruluşunda rolü olan Osman Bey bin Tuğrul'u aslen Kirman'da bulunan Mahan köyüne bağlayarak Cengiz Han'ın akınının ardından Anadolu'ya göç ettiklerini söyler. Diğer yandan da Evhadüddin'in Türk olduğunu iddia ederek Bağdat'a ve ardından da Anadolu'ya gitme nedenini Türk akrabalarının yanına gittiğiyle açıklar. Elbette bu meseleye rağmen diğer taraftan da B. Parizî'nin onun Farsça söylediği rubailerini Fars olduğunun önemli bir delili olarak zikreder. M. Bayram, Evhadüddin'in Türk olduğu hususundaki iddiasının tespiti için Gelibolulu Muhyiddin tarafından yazılan *Menakıb* tercümesinde onun Mülemma tarzında Türkçe şiir yazdığını, ayrıca da kendisi Türk olup da Anadolu'da Türkmenlerin içinde bulunmasını veyahut onlarla da Türkçe konuşmasını önemli bir faktör olarak ifade eder (Kirmanî, (mukaddime kısmı) 1380: 22-23-31; Bayram, 1999: 12-68; ?, (mukaddime kısmı), 2008: 24-25)

Bizim kanaatimize göre zikredilen iddialar Evhadüddin'in Türk olduğuna dair doğru bir tespit olamaz. Çünkü bir taraftan Berdsir'in nüfusu özellikle sıradan halk genelde Farslar'dan oluşmaktaydı. Bu nedenle Evhadüddin de normal bir ailede doğduğu için Fars olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte iç çatışmalar ve Oğuzların baskısı döneminde üst kesim, normal halk ve yabancı tüccar aslında Türkler'in baskısından dolayı bu sıkıntıya tahammül etmeyip fırsat bulunca memleketi terk etmeye mecbur kalmışlardır. Evhadüddin de aslında bu normal halktan olarak bu dönemde kaçmaya kalkışmıştır. Ayrıca da Moğol akını H.617-1220 yıllarında gerçekleşmiştir; bundan dolayı bu olay tarihi bir gerçek olsa da Osman Bey bin Tuğrul'un Anadolu'ya gitmesi bu tarihlerde gerçekleşmiştir. Ama Camî'nin kaydına göre Evhadüddin H.602-1205 yıllarında Anadolu'da bulunmuştur (Camî, 1375: 376). Buna rağmen Evhadüddin'in Türkçe şiir söylemesi hususunda da zikredilen şiirler muhtemelen Farsça'dan alıntı olarak müstensih veyahut müritleri tarafından çevrilmiştir. Ayrıca çeviri olmasa da birkaç beyit söylediği Türkçe şiiri Farsça divani şiirinin karşısında fazla önemli değildir. Lakin bu mesele onun Türk asıllı olduğunu doğrulamaz. Çünkü uzun süre Tebriz ve Anadolu'daki Türk topluluğu içerisinde kaldığı için Türkçeyi öğrenmesi ve bu dilde konuşması doğaldır. *Menakıb* kaydına göre Tebriz şivesi ile de konuşabildiği görülmektedir (?, 1347: 265). Aslında Evhadüddin Arapça, Farsça, Türkçe bilmekle birlikte zaten Farsça dışında İbranice, Türkçe ve Arapça'nın önemli olduğunu bir rubaisinde zikretmiştir. Bu bağlamda muhtemelen Farsça, Türkçe ve Arapça dışında İbranice'yi de bildiği söylenebilir:

شش پنج کسی زندگی بازی داند
واندازه کوتاه و درازی داند
از چشمه معرفت کسی آب خورد
کو عبرانی و ترک و تازی داند

“Beş altı kişi hayatı oyun bilir. Onu kısa veyahut uzun bir ölçü bilir. Marifet pınarından o kişi su içer ki. İbranice, Türkçe ve Arapça bilir.” (Kirmanî, 1999: 214)

Ayrıca bildiğimiz kadarı ile Evhadüddin'in söylediği şiirler genelde semâ ederken gerçekleşmekte idi. Lakin Türkmenler arasında Farsça şiir okuması akla yatkın değildir. Bununla birlikte *Menakıb* ve diğer kaynaklara bakılacak olursa Evhadüddin'in halifesi veya

müritleri arasında sadece Türkmenler değil muhtelif köken ve soydan gelen kişiler bulunmakta idi. Bundan dolayı Büyük Selçuklu hakimiyeti döneminden itibaren Anadolu, Türkmenler'in yoğun olarak yaşadığı merkez olduğu için Evhadüddin'in de onların arasında bulunması doğal bir meseledir. Fakat Anadolu sahnesini Türk ve İranlı dervişlerin rekabet alanı olarak algılamak ve Evhadüddin'i de Türkmen yanlısı olarak tanımlamak (Bayram, 1999: 26) doğru bir anlayış olamaz. Nitekim bu meselede de sunulan bilgilere dayanarak soyunun İranlı olduğu tespit edilmektedir.

B. Yetiştirilmesi ve Öğrenimi

Evhadüddin'in Kirman'daki hayatı ile ilgili elde edilen kaynaklarda hiçbir bilgiye rastlanılmamıştır. İlk anavatanında bulunduğu süreçte yaptığı eğitim ile ilgili hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Ama *Menakıb* eserinin bir paragrafında Bağdat'a vardığı ilk zamanlarda geleceği hususunda düşünürken, kendisinin herhangi bir meslekte beceri sahibi olmadığını itiraf ederek tahsil durumunu şöyle anlatmıştır: "Benim ikna edecek bir yönüm ve ilgilendirecek bir mesleğim yok, geçimimi sağlayacak ve başarılı olacağım bir iş elde etmem gerekir." Bu nedenle düşünürken kendisine şöyle söyler: "Mesleklerin en üstün ve önemlisi ilimdir, ondan daha güzel bir meslek olamaz. Zaten daha önce az çok bir şeyler öğrendim. Medreseye gidip ilim öğreneyim ve ilim talep edeyim." Böylece bu karar üzerine Evhadüddin Irak'ta eğitim yapmayı tercih ederek fıkıh alanında bulunan *Miftah* eseri üzerine eğitim yapmıştır (?, 1347: 2)

Zaten *Miftah* eseri Şafii fıkhı üzerine Taberistan ehlinden olan el-Kâs adıyla meşhur Ebu'l-Abbâs Ahmed bin Ebu Ahmed el-Taberî (ö.947) tarafından telif edilmiştir (İbn Hallikan, 1968: 68). Bu eserin Evhadüddin tarafından okunması Şafii bir medresede eğitim aldığı anlamına gelmektedir. Ayrıca ilk baştan fıkıhla ilgilenmesi ve *Miftah* gibi Arapça eserle uğraşması Kirman'da dini ilimlerde eğitim almış olduğunu göstermektedir. Zaten Arslan bin Kirman-şah (H.495-537/1102-1143) ve oğlu Melik Muhammed (H.538-551/1144-1156) zamanında, hatta Tuğrul-şah dönemine kadar vakfiye medreselerinin kurulması devletin önemli bir kültürel politikası olarak öne çıkmıştır. Bundan dolayı dönemin önemli tarihi eserinde Zeytin Hatun isminde zengin ve hayırsever bir kişi tarafından Arslan bin Kirman döneminde *Derbî Mahan* medresenin yaptırıldığı kaydedilmektedir (Kirmanî, 1326: 23-24). Bu melik tarafından Berdsir, Sircan, Ciruft ve Bem gibi şehirlerde vakfiye medreselerinin kurulması ile birlikte fıkıh alanının önemli eserleri olarak bilinen *Kûdurî*, *Camii'l-Sakir* ve *Camii'l-Kebir* gibi üç eserin okunması için yıllık 100-500 akçe ve bin dinar para ödenmekteydi. Bu teşvik ve destek sayesinde bin kişi fakih ve müftü olarak yetişmiştir (Kirmanî, 1326: 28-29).

Muhammed bin Hasan el-Şeybanî (ö. H.189-805) tarafından telif edilen *Camii'l-Sakir* eseri Hanefi mezhebindeki altı temel kaynaklarından birisidir. Ebu Hanife'nin öğrencilerinden biri olan bu müellif, bir süre de Ebu Yusuf'un talebeliğinde fıkıh öğrenmiş ve bu ilimde hocasından daha da ileriye gitmiştir. Bu eser Ebu Yusuf'un vasıtasıyla Ebu Hanife'den ona ulaşan rivayetler mecmuası olarak 1532 fıkıh meselesini yorumsuz bir şekilde ihtiva eder. Bu nedenle de bu kitap İslam'ın ilk dönemlerinde kadı ve müftüler tarafından ezberlenilmesi gerekli eserlerden birisi niteliğinde idi (Uğur, 1993: 113). Şeybanî'ye ait olan *Camii'l-Kebir* ismindeki bir diğer eser ise, önceki eserin bazı ilaveler yapılmış kapsamlı ve genişletilmiş halidir (Vehebi, 1993: 109). Yine bu dönemde medrese ve diğer kültürel müesseselerin yaptırılması Melik Muhammed bin Melik Arslan döneminde de daha ileri düzeye taşındı (Muhammed bin İbrahim, 1343: 38-43).

Aslında anlatılan bilgilere dayanarak zikredilen eserlerin okutulması Kirman medreselerinin Hanefi niteliğinde olduğunu göstermektedir. Ama buna rağmen her iki mezhebin de Kirman'da mevcut olduğu (Kirmanî, 1311, 49-94) için devlet medreseleri dışında zenginler tarafından vakfiye şeklinde Şafii medresesinin yaptırılmış olma ihtimali vardır. Anlatılan bu bilgilere dayanarak, Evhadüddin'in Bağdat'a gelmeden evvel bu medreselerde eğitim almış olduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle Bağdat'ta genç yaşta medreseye girmiş olması da daha önceden elde ettiği tecrübeden kaynaklanmaktadır. Çünkü Evhadüddin memleketindeyken, medreselerin devlet ve zenginler tarafından maddi ve manevi olarak desteklendiğini çok iyi biliyordu. Ayrıca Bağdat gibi bir ilim merkezine geldiğinde Nizamiye

medreselerinin bu konuda ne kadar üstün konumda olduğunu anlamakla birlikte, bu şehrin yabancı ve kimsesiz olduğundan fakat daha öncesinde dini ilimlere olan aşinalığı nedeniyle en uygun yol olarak medreseye girmeyi tercih etmiştir. İbn Cübeyr'in vermiş olduğu bilgilere göre Bağdat'da otuz tane Nizamiye medresesi bulunmaktaydı. Onun eserinde medrese hocaları veya öğrencilerinin durumları hakkında bilgi sahibi olunabilir (İbn Cübeyr, 1968: 205).

C. Tasavvufa İntisabı

Şeyh Evhadüddin 1182-1183 yıllarında Bağdat'a vardığında hemen bir medreseye girip dini eğitim almaya başlamıştır. Yüksek zekasından dolayı *Miftah* eserini kısa bir sürede öğrenmiş olan Evhadüddin Kirmanî, *muîdlik* makamına yükselmiş ve aynı zamanda da şöhret sahibi olmuştur. Hakkakîye (حکاکیه) medresesi müderrisinin ölümünün ardından onun yerine geçmesi ile şöhreti daha da büyümüştür. Zaten *Menakıb* eserinde Evhadüddin'in dili ile *muîdlik* makamının seviyesi zikredilmekle birlikte ilim alanı bırakıp tasavvufa yönelme nedeni şöyle anlatılır: "Bütün bilim ve mesleklerin en üstün seviyesi olmakla birlikte şu ana kadar uğraştığım işin en düşük seviyesi fakihlik, ortası müderrislik ve üstünü kadılıktır ki bu yolda daha öncekilerin vardığı gibi fazla özen gösterirsem bu makamlara varırım." (?, 1347: 2-3).

Bu kayda göre Evhadüddin fakihlik aşamasını geçerek müderrislik makamında olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte diğer bir kayıta fakih olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bir kayda göre Saduddin Hemevî ile Halep'te buluşarak onun tarafından öne sürülen bazı fıkhi meseleleri cevaplamıştır (?, 1347: 100-101) Ayrıca aşağıda anlatılacağı gibi Sühreverdikî'in Ebherîyye koluna katılan Evhadüddin'in hocası Sucasî ve onun hocası da Kutbeddin Ebherî tarikata katılmadan önce fakihlik seviyesindeydiler. Böylece bu meselede Evhadüddin'in baş halife olarak bu makama seçilmesi onun eğitim hususunda da hocaları seviyesinde olduğunu ispatlamaktadır.

Daha önce anlatıldığı gibi Evhadüddin ilim sahasındaki bazı memnuniyetsizliğinden dolayı tasavvuf yoluna ayak basar. İlk önce bir hoca maiyetinde olmadan kendi başına *şuhut* ve *mukaşefe* makamına varmak istemiş ancak bu aşamada tam çılgınlık halinde, müstakbel hocası Şeyh Rukneddin Sucasî'nin ilgisini çekmiş ve daveti üzerine onun tarikatına katılmıştır (?, 1347: 3-12). Evhadüddin'in Sucasî müritleri arasında yer alması aslında Sühreverdikî tarikatındaki Ebherîyye kolunun bir sūfisi anlamına gelmektedir. Evhadüddin bir süre sonra Sucasî'in halifesi makamına yükselmiştir. Bu nedenle bu tarikatın hırka silsilesi ve onun bulunduğu konum önemli olduğu için burada ele alınmaktadır.

D. Sühreverdikî Tarikatındaki Ebherîyye Koluna Girişi

Sühreverdikîyye tarikatının ilk mensubu olarak Şeyh Nacibeddin Sühreverdikî 12. yüzyılın ünlü fakih, hadisçi ve sūfisi idi. Ebunacib Sühreverdikî olmak üzere *Tabakâktü Hırkatî's-sūfiyye* ve *İkdü el-Cüman* müellifleri Ebü'l-ferec el-Vâstî, Ebunacib'i bu tarikatın kurucusu olarak tanıtmaktadırlar (Öngören, 2010: 42). Bununla birlikte Sühreverdikîyye tarikatındaki Ebherîyye kolunun ilk mensubu Nacibeddin'in baş halifesi olarak seçilmiş olan Kutbeddin Ebherî olmakla birlikte (?, 1347: 56-59), el-Harirî (ö.1882) de tarikatlar üzerine yazmış olduğu önemli eserinde Ebherî tarikatını bağımsız bir tarikat olarak tanıtmaktadır (Hulvî, 1980: 320; el-Harirî, ?: 32a-b). Zaten Kutbeddin Ebherî'nin Nacibeddin'e damat olması ve kendinden sonra baş halifesi olarak seçilmesi ve ayrıca yeğeni Şehabeddin Ömer Sühreverdikî'nin irşadı ve eğitiminin bir vasiyet üzerine ona verilmesi Evhadüddin *Menakıb*'ında kaydedilmektedir (?, 1347: 59).

Nitekim bu meseleye rağmen zikredilecek bazı hırka silsilesine dayanarak Kutbeddin Ebherî'nin Sühreverdikîyye tarikatının ilk halkası olduğunu anlaşılmaktadır. Ama sonraki dönemlerde Şehabeddin Ömer Sühreverdikî, Kutbeddin Ebherî'den ayrı Sühreverdikîyye tarikatının bir diğer kolu olarak faaliyette bulunmuştur. Bundan dolayı Kutbeddin Ebherî, Sühreverdikîyye tarikatının ilk halkası olarak, Şehabeddin Ömer Sühreverdikî'nin kurduğu Sühreverdikîyye tarikatından ayrı ve müstakil bir tarikat olduğu anlaşılmaktadır. Elbette Sühreverdikîyye tarikatından ayrılan bir diğer tarikat Kûbrevîyye olmak üzere Nacibeddin Kûbra'ya mensuptur. Şeyh Evhadüddin Kirmanî aslında Ebherî koluna mensup olduğu için ve Rukneddin Sucasî vasıtasıyla hırka silsilesi Kutbeddin Ebherî'ye ulaştığından zikredilen şuyuh hakkında elde edilen kaynaklara dayanarak şimdiye kadar araştırma eserlerde zikredilmeyen bilgiler aktarılacaktır.

1. Kutbeddin Ebu'r-reşid Ahmed bin Ebu Abdullah Muhammed bin Ebu'l-kasim Abdullah Ebherî¹

Bu unvanla zikredilen şeyh, Nacibeddin Sûhreverdi tarafından baş halife olarak seçilmekle birlikte; *El-muhtasarü'l-muhtaçü'l-ileyh* müellifi ve el-Sefdi tarafından da Kutbeddin lakabı dışında, başlıkta zikredilen adı tamamen kayıt ederek el-Hafifi lakabını da eklemiştir. Kerbelâ'de adını Kutbeddin Ebherî ve künyesini Ebubekir olarak zikreder. *Lemezât*'ın müellifi ise adını Ebubekir bin Ahmed bin Muhammed el-Ebherî olarak zikrederek, künyesin de Eburesid unvan edilmiştir. Osmanzade ile el-Hariri de bu isim ve künyeyi aynen kaydetmişlerdi; ama Hariri'nin eserinde müstensih veyahut müellifin kendi dikkatsizliğinden dolayı *bin* kelimesi, Ebubekir adından sonra zikredilmiştir (Hulvi, 1980: 327; Osmanzade, 2006: C. II, 431).

Bu sûfi şeyh, İran'da Zencan iline ait Ebher kentinde doğdu. Fakat doğum tarihi ile ilgili kesin bir kayıt yoktur. İbn Futî ve Hariri doğum tarihini ramazan bayramı 500 yılı olarak zikretmekle beraber *el-Muhtasar* müellifi de doğumunun 500 yıllarından sonra vuku bulduğunu kabul etmektedir (İbn Futî, C. III, 1374: 361; İbn Debisi, ? : 207). Hulvi onun Ebherî intisabının Semerkant'ta bulunan bir şehre ait olduğunu kaydeder (Hulvi, 1980: 327). Bu bölgede bu isimde bir şehrin mevcudiyeti tespit edilmemekle birlikte, Yakut Hemevi bu ada sahip iki şehrin mevcudiyetini kaydetmektedir. Bu şehirlerden birisi Kazvin, Zencan ve Hemedan ortasında bulunan Ebher şehridir ve Hemevi'ye göre Maliki mezhebine bağlı pek çok büyük ulema ve fakih çıkmıştır. Bu müellif, Ebher ismindeki diğer kent in ise İsfahan'da olduğunu kaydetmiştir (Hemevi, C. I, 1977: 82). Bu konuyla ilgili olarak el-Munzeri de Ebher şehrinin, Zencan ve Kazvin arasında bulunduğunu ve bu şehirden Maliki ve Şafii mezheplerine mensup birçok sûfi, edip, muhaddis ve fakihin çıktığını söylemektedir (el-Munzeri, 1984: C.III, 200). Son olarak el-Sefdi bu hususla ilgili olarak Kutbeddin'in Zencan'a bağlı Ebher kentinden olduğunu zikreder. (es-Sefdi, 2000: 54) Tüm bu kayıtlardan Kutbeddin Ebherî'nin Zencan iline ait Ebher şehrine mensup olduğu ve Şafii bir alim ve sûfi olduğu anlaşılmaktadır.

Tibyanu'l-vesail müellifine göre; bu sûfi Maraka'da büyür, ardından da Semerkant'a yönelir, orada ulemadan eğitim aldıktan sonra da Bağdat'a gider (el-Hariri, ? : 32a) ve burada fıkıh ve hadis üzerine tahsil yaparak fakihlik ve muhaddislik makamına yükselir. Bundan dolayı Bağdat'da Zahir el-Şehami'den de hadis dersi aldığı söylenir. (İbn Nokta, 1989: 707). Kaynaklar bir ad zikretmeden yaklaşık 80 sayısında onun dilinden yazılmış olan eserden bahsederler (İbn Debisi, ? : 207; es-Sefdi, 2000: 54). Bu zat bir süre sonra birçok ulema gibi fıkhi ilimle yetinmeyerek tasavvufa ilgi göstermiş ve bu doğrultuda Bağdat'da, Nacibeddin Sûhreverdi'nin müritleri arasında yer almış (İbn Futî, C. III, 1374: 360-361) ve *Keşif ve Şuhut* makamlarına nail olmuştur. Bu alim ardından tebliğ için bir süreliğine Suriye'ye giderek burada şeyhlik statüsüne ulaşır ve etrafına bir çok mürit toplar (el-Hariri, ? : 32a). Evhadüddin Kirmani'nin *Menakıb*'ı ve Hulvi'nin kayıtlarına göre, Ebherî'nin tarikat şeyhliği mertebesine yükselişi, Nacibeddin Sûhreverdi'nin ölümünün ardından vuku bulmuştur. *Menakıb*'da Rukneddin Sucasî'nin kızıyla evlenen baş halifesi Evhadüddin, evlenmesini şeyh ve halife arasında olan bir kural ve kaide olarak daha önce Kutbeddin Ebherî ile Nacibeddin Sûhreverdi arasında uygulanan bir gelenek niteliğinde değerlendirmiştir (? , 1347: 56-59). Kutbeddin Ebherî, Nacibeddin Sûhreverdi dışında dönemin sûfisi İbn Hafifi'yi Şirazi'nin de müridi olmuştur ve böylece Ebherî'nin, Hafifi intisabı bu meseleden kaynaklanmaktadır (İbn Futî, C. III, 1374: 360-361; İbn Debisi, ? : 207).

Kutbeddin Ebherî'nin vefat tarihi ile ilgili değişik kayıtlar bulunmaktadır. *el-Muhtasaru'l-muhtaç* eseri, İbn Futî ve el-Sefdi bu hususla ilgili H. 577-1181 yılını (İbn Futî, C. III, 1374: 360-361; İbn Debisi, ? : 207) ve el-Hariri H. 573-1178 yılını kaydetmişlerdir. El-Sefdi, mezarının Şuniziye'de bulunduğunu zikretmiştir (el-Hariri, ? : 32b; es-Sefdi, 2000: 54). Kutbeddin Ebherî, Sûhreverdi'ye kolunun bir mensubu olarak Sûhreverdi tarikatından Ebheriyye kolunun önderi olmakla birlikte sonraki dönemlerde bu silsileye bağlı birçok kolun ayrıldığı ve İran ile Anadolu

¹ İbn Futî (1374). *Macmeu'l-âdâp fi Mucamiü'l-âlkap*, nşr. Muhammed el-Kazim, Tahran: Vizaret-i Ferheng ve İrşad-i İslami, C. III, 360-361

tarihinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Sühreverdîyye tarikatının Ebherîyye kolu, Şehabeddin Mahmud Eherî vasıtasıyla Zahidiyye, Safaviyye, Bayramiyye ve Halvetiyye (kendisi kırk kola ayrılmıştır) kollarına ayrılmıştır (İbn Bezzaz, ?, 120a-b; Osmanzade, 2006: C. II, 430-432 C.III, 131-132). Ayrıca Harirî de, Safaviyye, Halvetiyye, Şah Alemiye, Evhadüyye ve onlardan ayrılan kolları da Ebherîyye şubesine mensup etmiştir (el-Harirî, ?: 32b). Buna binaen birer Ebherî kolu olan Zahidiyye, Safaviyye ve Halvetiyye tarikatlarının Anadolu ve İran tarihindeki rolleri göz önüne alındığında Ebherîyye'nin ne derece büyük bir öneme haiz olduğu ortadadır.

2. Ebu'l-Kanaîm Kanimet bin el-Mufezzel bin Ali el-Sucasî el-Hatîbî²

Sühreverdîyye tarikatındaki, Ebherîyye kolunun ikinci halkası olan Rukneddin Sucasî, Evhadüddin'in *Menakıb*'ında da birçok hikayede adı geçen, 12. ve 13. yüzyılın ilk yarısında yaşamış bir fakih ve sûfi idi. Evhadüddin Kirmanî'nin şeyhi olarak hakkında verilen bilgiler çok eksik ve dağınıktır. *Menakıb*'da, Ekmelu'l-meşayih Hüccete'llah fi'l-halk Halifet-i Rabbi'l-âlemîn Kutbu'l-âlem Sultanu'l-ârifin Burhanu'l-muhakkikin ebu'l-Kanaîm Ruknu'l-mille ved'Din el-Sucasî (? , 1347: 4) adı ile anılmaktadır. El-Harirî ise Evhadüyye kolu hakkında bilgi verirken bu silsilede ismini Rukneddin Ebu'l-Kanaîm Muhammed bin el-Fadl el-Sucasî olarak kaydetmektedir (el-Harirî, ?: 32b). O kendisi gibi bir sufi olan kardeşi Şehabeddin Sucasî tarafından da Ebu'l-Kanaîm künyesiyle hitap edilmekte idi (? , 1347: 172-176) Hulvî de adını Ali bin Hayder bin Muhammed ve künyesini de Ebu'l-Hasan olarak zikrederek isminin doğduğu yerde bulunan Sucasî dağından alındığını anlatmaktadır (Hulvî, ?: 341).

Osmanzade de ona dayanarak adını Ali, künyesini Ebu'l-Hasan, lakabını da Rukneddin olarak kaydetmiştir (Osmanzade, 2006: C.II, 432). Nitekim bu kayıtlar doğru bir kayıt olmamakla birlikte *Tarih-i Erbil* müellifi (ö.H.637-1240) Evhadüddin'den naklen ondan iki beyit şiir kaydetmekle birlikte adını Ebu'l-Kanaîm Kanimet bin el-Mufezzel el-Sucasî olarak kaydetmiştir.³ Bununla birlikte İbn Futî, el-Munzerî (ö.H.656-1258) ve el-Zehabî de, bu zatın adını Ebu'l-Kanaîm Kanimet bin el-Mufezzel bin Ali el-Sucasî el-Hatîbî olarak kaydetmişlerdir (İbn Futî, 1374: C. II, 340; el-Munzerî, 1984: C. I, 260; Zehebî, 2003: 981). Lakin *el-Muştebih* isimli eserin müellifi adını Kanimet bin el-Mufezzel el-Hatîbî zikretmiştir (İbn Nasireddin, 1986: 275).

Hulvî ve onu referans almış bazı eserlerin onunla ilgili vermiş oldukları tanıtımda bazı hataları vardır. Hulvi, Sucasî'nin adını Ali bin Hayder olarak zikretmekle birlikte, *Cemiu'l-esrar* ve *Menbeû'l-Envâr* adındaki iki eserin ona intisap edildiğini anlatmıştır ve ona dayanarak Osmanzade'nin kaydı (Hulvî, 1980: 342; Osmanzade, 2006: C. II, 432) da tarihi bir yanlıştır. Zira zikredilen bu eser, 14. yüzyılda yaşamış olan Seyyid Hayder bin Ali bin Hayder Alevî-ye Hüseyinî-ye Amulî'ye adında bir sûfiye aittir (Amulî (mukaddime kısmı), 1391: 1; Seccadî, 1384: 318). Bu nedenle Hulvî muhtemelen, Rukneddin lakabını taşımış olan Sucasî ve bu diğer zatı birbirine karıştırarak Rukneddin Ali bin Hayder adındaki sufinin eserini de Rukneddin Sucasî'nin eseri olarak kaydetmiştir. Ama buna rağmen zikrin dört aşaması hakkında bilgi veren *Makalat* adındaki üç sayfalık bir başka eser de Rukneddin Sucasî'ye nispet edilmiştir (Sencanî, ?: 70b-73a). Elbette bu husus, onun bir esere sahip olmadığı anlamına gelmez çünkü ondan iki beyitlik bir şiir *Tarih-i Erbil*'de nakledilmiştir ve anlatacağımız üzere aynı zamanda kendisi hem sûfi hem de bir fakihtir. Böylece ona ait bir eserin bulunması mantık dışı değildir.

² İbn Futî (1374). *Macmeu'l-âdâp fî Mucamü'l-âlkap*, nşr. Muhammed el-Kazim, Tahran: Vizaret-i Ferheng ve İrşad-i İslamî. C. II, 340; Zekieddin el-Munzerî (1984). *el-Tekmile Le'vefeyat el-Negele*, nşr. Beşşar Avvad Maruf, Beyrut: Muassisetu'r-Risale, C. I, 260; Şemseddin Muhammed Zehebî (2003). *Tarihu'l-İslam*, nşr. Beşşar Avvad Maruf, Beyrut: Daru'l-karbu'l-İslamî, C. XII, 981-982; Şemseddin bin Nasireddin (1986). *Tevzihu'l-muştebeh*, nşr. Muhammed Naîmü'l-ârkûsî, Beyrut: Muassisetu'l-Risale, C. III, 275; Osmanzade (2006). *Sefine-i Evliya*, nşr. Muhammed Akkuş, İstanbul: Kitab Evi, C. II, 432.

³ Şerefeddin Ebu'l-Berekat İbn Mustevfî (1980). *Tarih-i Erbil*, nşr. Samî bin el-Seyyid Hemas el-Segar, Irak: Silsiletu'l-Kütübü'l-Turas, C. I, 305. Şu şiirin ona ait olduğu kaydedilmektedir:

و لما عيّن بأوتارهن قبيل التلج (ح) أيقضننى
عمدّن لاصلاح أوتاره فأصلحنهنّ وأفسدننى

Sucasî'nin adı ve eseri hakkındaki birçok izaha rağmen, Hulvî ve diğer birçok kaynak onun Sucasî intisabını yanlışlıkla Sincasi olarak kaydetmişlerdir. Zira Sucas (سُجَاس) Sûhreverd (سُورِد) kenti Moğol döneminden önce Zencan ilinin iki bilim merkezi iken Moğol akınlarıyla tahrip edilmiştir. Sucas bir dağ adıdır ve bulunduğu bölgeye adını vermiştir. *Mucemu'l-Büldan* müellifi ise Secâs (سَجَاس) kelimesi altında bu şehrin Hemedan ve Ebher ortasında bulunduğunu zikretmekle birlikte buradan Azerbaycan'ın bir şehri olarak bahsetmiştir (Hemevî, 1977: C.III, 189). Hamdullah Mustevfî'nin Kazvîni olması dolayısıyla bu bölge hakkında vermiş olduğu bilgi daha güvenilirdir ve O Sucas ve Sûhreverd kentlerini şöyle tanımlamıştır: "Sucas ve Sûhreverd daha önce iki şehirdi ve Moğol'un fetih döneminde tahrip edildi ve şimdi her ikisi de köy halindedir..... Ergûn Han'ın mezarı Sucas dağında olmakla birlikte Moğol adetine göre korunması için mezarı belli değildir; bu nedenle halk o sınırdan geçemediği için sıkıntıdaydı ve sonunda Olcaytu'nun kızı babasının mezarını belirttikten sonra orada hanıkah inşa ettirmekle birlikte halkı çileye oturttu. Halkın mezhebi İmam Azem Ebu Hanife'ye dayanır." (Mustevfî, 1913: 154).

Bununla birlikte *Heft İklim* adlı eserin yazarı da Hamdullah Mustevfî'nin bu hususta vermiş olduğu bilgileri aynen aktarmış ancak Sucas kelimesini dikkatsizlikten dolayı Sincas (سِنجَاس) şeklinde kaydetmiştir (Razî, 1378: 1361). *Bostanu's-siyah*e müellifi Sucas başlığı altında Sucasî'nin oraya mensup olduğunu şöyle anlatmıştır: "Ferah bir köy olmakla birlikte eskiden küçük bir şehirdir; ama Moğol akınında tahrip edilmiştir. Burası Azerbaycan veyahut Irak bölgesine ait olarak şimdi oranın halkı Türk ve Türkmen'den oluşmaktadır. Şeyh Rukneddin, Sefieddin silsilesinin şeyhi olarak oradan kalktı."⁴

Sucasî nisbeti ile ilgili sadece Hulvî değil hatta *Miftahu'l-hidaye* müellifi ve Camî de dikkatsizlikten dolayı bu yerin adını Sincasî (سِنجَاسِي) olarak kaydetmişler (Mahmud bin Osman, 1376: 18; Camî, 1375: 464-588) ve *Habibu's-siyer* ile *Sefine-i Evliya* yazarları da muhtemelen ondan etkilenecek aynısını zikretmişlerdir (Hundmir, 1333: C.II, 116; Osmanzade, 2006: C.II, 432). Bununla birlikte Devletşah da Rukneddin'den bahsederken Sencabî (سِنجَابِي) nisbesiyle (Devletşah, 1900: 196) ve yine Şiraznâme müellifi de Sencanî ve Sencasî nisbeleriyle kaydetmişlerdir (Zerkûb-ı Şirazî, 1310-1350: 119-141) Zaten daha önce anlatıldığı gibi Sucasî dışındaki mensubiyeti yanlıştır; çünkü Sencab (سِنجَاب) Bulgaristan'a ait bir şehir idi (Şirvanî, ? : 311); Sincan (سِنجَان) da Merv ve Nişabur şehirlerinde bulunan iki köyün adıydı (Hemevî, 1977: C.III, 189). Hamdullah Mustevfî de Hâvf'a tabi iki yer adının mevcudiyetini kaydetmiştir (Mustevfî, 1913: 154).

Makalet adında birkaç sayfalık bulunan eseri Şeyh Rukneddin Sucasî'ye ait olduğunu söylemişlerdir. Nüshada müellifin adı şöyle geçmektedir: "مقاله من سلطان المشايخ ركن الدين سنجاني" yani "Sultanu'l-Meşayih Rukneddin Sincabî" adı geçmektedir (Sencanî, ? : 70b). Ama genelde bu tür eserler belki şeyh tarafından değil müritleri tarafından şeyhin ifadesi üzerine yazılan eser telakki edilmektedir. *Riyazu'l-Arifin* müellifi ise Rukneddin Mahmud Sincanî (ö.H.599-1203) adında bir diğer zattan bahsederken onun Horasan'a ait Sincanlı olduğunu zikretmiştir (Hidayet, 1388: 180).

Rukneddin Sucasî'nin doğum tarihi ve hayatıyla ilgili yeterli bir bilgi mevcut değildir. O bir sûfi olmasına rağmen ilimde gayret göstererek, Bağdat Nizamiye'sinde fakihlik rütbesine kadar yükselmiştir (İbn Futî, 1374: C.II, 340; el-Munzerî, 1984: C.I, 260). Bundan anlaşıldığı üzere bu zat da birçok arif gibi dini ilimlerde ilerledikten sonra, tasavvufa yönelerek Kutbeddin Ebherî'nin müritleri zümresine katılmış, ve sonrasında Kutbeddin Ebherî'nin baş halifesi olarak seçilmiştir. Evhadüddin'in *Menakıb*'ında da Sucasî'nin, Ebherî'nin kızıyla evlenmiş olduğu ve baş halifesi olarak seçildiği anlatılmıştır (? , 1347: 5-6). Lakin Kutbeddin Ebherî'nin ölümü ardından H.577-1181 yılında, Sûhreverdî tarikatına mensup, Ebherî kolunun şeyhi olmuştur.

⁴ Zeynulâbdin Şirvanî (?). *Bostanu's-siyah*e, Tahran: Çaphane-yi Senaî, 1. B, 305; Muhammed Kazvîni bu şehrin coğrafyayı mevkisini şöyle ifade eder: " Sucas Zencan şehrine ait bir kasaba olarak bu şehrin doğu güneyinde altı fersahlık mesafesinde olmakla birlikte Sultaniye şehrinin batısında yer alarak dört fersahlığındadır. Ayrıca Sûhreverd'in kuzey kısmında bir fersahlığında Sucas dağında Ergûn bin Abağa bin Hülagü'nün mezarı bulunduğu için şöhrete haizdir. (Muineddin Cüneyd-i Şirazî (1328). *Şadi'l-İzâr fi Hattü'l-evzâr*, nşr.Muhammed Kazvîni, Tahran: Neşr-i Meclis, 312)

Şeyh Sucasî Bağdat köprüsü yanında *Derece* adında bir hanîkahın şeyhi olarak irşat etmeye meşgul olduğu Evhadüddin'in *Menakıb'*ında geçmektedir. Bu hanîkah şöyle vâsıf edilmiştir: "Derece adındaki bu hanîkahın itibarı Şat'ta olması için idi; zira oranın ashâbı abdest almak için birkaç merdivenden aşağıya iniyorlardı." (?, 1347: 5). Bununla birlikte İbn Futi, bu ribatın inşasının Kıyaseddin Muhammed Melikşah'ın kulu Mucahideddin Ebu'l-Hasan Behruz (ö.H.540-1145) tarafından yapıldığını ifade eder (İbn Futi, 1374: C.IV, 362-363). Ayrıca bu ribatın Bağdat'ın batı kısmında Celalüd-Devle'nin oğlu ve naibi Şerefeddin Ali bin el-Hasan bin Ali bin Sadaka (H.499-554/ 1106-1160)'ya Halife el-Musterşit Billah'ın vezaretinde bağışladığını ve oranın fakirlerin ve vilayetini terk edenlerin sığındığı bir yer olduğunu ifade edilmektedir. (İbn Futi, 1374: C.IV, 124; İbn Debisi, ?, 265).

Bazı tasavvuf silsileleri değerlendirildiği zaman bu şeyhin Sühreverdî tarikatından Ebherîyye kolunda önemli bir statüye sahip olmasıyla birlikte Evhadüddin Kirmanî, Şemsî Tebrizî ve Şehabeddin Eherî gibi müritlerin silsile hırkasında hoca statüsünde yer alması kendi dönemindeki manevî nüfuzunu vurgular. Şehabeddin Ebherî Tebriz'in Surhab medresesinde üç çile riyazet yaptıktan sonra Sucasî'nin müritlerine katılmış; hatta onun kızıyla evlenmiştir. Nitekim sonuçta doğum yeri olan Azerbaycan iline ait Eher şehrine döndükten sonra tebliğ ve irşada başlayarak *Kutb* rütbesine varmış ve orada da vefat etmiştir (Terbiyet, 1314: 209-210). Şehabeddin Eherî'den oluşan silsilede Zahidiyye, Safaviyye, Bayramiyye ve Halvetiyye gibi tarikatların oluşması, Azerbaycan'daki faaliyetlerinin bir kanıtıdır; örneğin Kerbelâî, Safavîler'in hırka silsilesinden bahsederken bu Ebherîyye kolunun Şeyh İbrahim Zahid Gilanî vasıtasıyla, Cemaleddin Tebrizî, Şehabeddin Mahmut Atiki Tebrizî ve en sonunda Rukneddin Sucasî'ye ulaştığını beyan eder. Hatta *Menakıb'*da geçtiği gibi Evhadüddin onun tarafından Azerbaycan'da bulunması bu doğrultuda görevlendirildiği anlaşılmaktadır (Kerbelaî, 1383: 249-250).

Hulvî zikredilen üç zatın dışında, Şehabeddin Maktul (1154-1191)'u da Sucasî'nin mürit ve halifesi ve aynı zamanda da Şehabeddin Sühreverdî'nin yeğeni olarak tanıtılmaktadır (Hulvî, 1980: 346-351). Yine *Mecmau'l-fuseha* müellifi de onu Şehabeddin Sühreverdî'nin yeğeni olarak kaydetmektedir (Hidayet, 1336: 819). Ama buna rağmen Mecdeddin Cilî, Zahiredin Ahmet Karî (el-Farsî) ve Fahrüddin Mardinî dışında hiçbir kaynakta onun başka bir şeyhi olduğundan bahsedilmez (Van Den Bergh, 1970: 88; Kutluer, 2010: 36-37). Bununla birlikte Şehabeddin Maktul'un, Sucasî'nin huzuruna gitmiş olması veyahut bir süreliğine ona arkadaş olması doğru olabilir. Çünkü her iki zatta Zencan iline ait Sucas ve Sühreverd ehlinden oldukları için birbirlerini tanıyor olmaları oldukça muhtemeldir. Ayrıca o dönemde bir bilim adamı ve sufinin birkaç hocadan eğitim görmesi yaygın bir gelenektir. Buna rağmen Sucasî'nin müridi olarak bahsedilen bir diğer isim Esileddin Muhammed Şirazî'dir. Aslında Beylanî hanedanının hırka silsilesi ona ulaşmaktadır. Bu mevzu *Miftahu'l-hidaye* (Mahmud bin Osman, 1376: 18) ve *Şirazname* eserleri tarafından da anlatılmıştır. Şirazname'de şöyle anlatılmıştır: "Esileddin Şirazî asrın büyük şeyhlerinden olarak tarikat hırkasını Rukneddin Sucasî vasıtasıyla ona ulaşmasının yanında tarikat şeyhi, Şeyhu'l-Şuyuh Ebu'l-nacib Sühreverdî halifelerinden Şeyh-i Rabbanî Kutbeddin Ebherî idi. Ebunacib'in hırkası bir rivayete göre Şeyh Ebu'l-âbbâs Nehavendî tarafından dünya önderi hazreti Şeyh-i Kebir Ebu Abdullah Hafîfî'ye ulaşmıştır. Diğer rivayete göre ise Ahmet Gazzali vasıtasıyla Şeyh Cüneyd'e ulaşmıştır." (Zerkûb-ı Şirazî, 1310-1350: 141).

Camî de Ebu Abdullah Beylanî'nin hırka silsilesini şöyle anlatır: "ve o Şeyh Esileddin Şirazî, ve o Şeyh Rukneddin Sucasî, ve o Şeyh Kutbeddin Ebu'r-Reşit Ebherî, ve o Şeyh Cemaleddin Abdus-semed Zencanî, ve aynı zamanda her ikisi de Şeyh Ebunacib Sühreverdî'den" (Camî, 1375: 258-259) almıştır. İbn Futi, Kemaleddin Ebubekir Atik bin Abdulletif el-Tebrizî'den bahsederken onun hırka silsilesini sıralarken Rukneddin Ebul-Kanaim Muhammed Sucasî, Kutbeddin Ebherî ve Ebunacib Sühreverdî'yi zikreder (İbn Futi, 1374: C.IV, 192). Sucasî'nin ölüm tarihi ile ilgili değişik kayıtlar olmakla birlikte, el-Munzerî ve ona tabi Zehebi, ölüm tarihini 22 Recep H.592-1196 ve mezarının da Marûf-ı Kerhî mezarının bitişiğinde olduğunu belirtmişlerdir. (el-Munzerî, 1984: C.I, 260; Zehebî, 2003: 981-982). İbn Futi de Sucasî'nin mezarının yeri hakkında aynı bilgiyi vermiş olmakla birlikte, H.594-1198 yılında vefat etmiş olduğunu kaydetmiştir (İbn Futi, 1374: C.II, 340). El-Harirî ise Sucasî'nin vefatını

H.599-1203 yılları olarak zikretmiştir (Harirî, ? : 32b). İranlı araştırmacı Kazvinî, *Şeddu'l-ezâr ve Şiraznâme* eserine dayanarak, İzziddin Mevdud Zerkûb'un, Evhadüddin Kirmanî ve Sucasî ile görüşme tarihini Rûzbihan Bakâlî ölümüne dayandırmıştır. Bu nedenle bu şeyhin ölümü H.606-1210 yılında gerçekleştiği için Sucasî'nin ölümü de bu tarihten sonra gerçekleştiği kanaatindedir⁵ (Zerkûb-ı Şirazî, 1310-1350: 119; Fasih-i Havfî, 1386: 762). Nitekim bizim kanaatimize göre önceki kayıtlara rağmen, bu hususla ilgili sunduğu ölüm tarihi bir somut olaya dayandırıldığı için doğruluğu hususunda hiçbir kuşku yoktur.

3. Evhadüddin Hamid bin Ebulfahîr Kirmanî

Daha öncede belirtildiği gibi Evhadüddin Kirmanî sosyal siyasal nedenlerden dolayı Kirman'ı terk ederek Bağdat'a yönelmiştir. Gerek *Menakıb*'da gerekse diğer kaynaklarda Rukneddin Sucasî'den Evhadüddin'in hocası olarak bahsedilmektedir. İbn Arabî de ad zikretmeden Evhadüddin'in dilinden bir hikaye naklederek Evhadüddin ile Rukneddin Sucasî arasındaki mürit-hoca ilişkisini onaylamaktadır (İbn Arabî, 1999: 196-197). Lakin *Menakıb*'ın on altıncı hikayesi İbn Arabî'nin anlattığını referans almıştır (? , 1347: 52-55). Bununla birlikte Evhadüddin bulunduğu her yerde Sucasî'den kendisinin hocası olarak bahsetmiştir. Bununla birlikte *Tarih-i Erbil* ve onu referans alan İbnu'l-Şear da Rukneddin Sucasî'nin (Rukneddin Sucasî'den) Evhadüddin'in hocası olarak zikretmiştir (İbn Mustevfî, 1980: 305; İbnu'l-Şear, 2005: 304). Camî de Evhadüddin Kirmanî'nin hırka silsilesinden bahsederken Rukneddin Sucasî'nin, Evhadüddin'in hocası statüsünde olduğunu zikrederek Evhadüddin ile hocası Sucasî arasında olan bu irtibatı İbn Arabî'nin naklettiği hikayeye dayandırmıştır (Camî, 1375: 375-376-588-589). Hundmir, Sucasî'den Evhadüddin'in hocası olarak söz etmekle birlikte Kerbelâî de hırka silsilesinde bu şeyhi, Evhadüddin, Şemseddin Tebrizî ve Şehabeddin Eherî'nin hocası olarak zikretmiştir (Kerbelâî, 1383: 68-291).

Evhadüddin'in Ebherî kolunun üçüncü halkası olduğuna dair bazı kayıtlar bulunmaktadır. Örneğin İbnü's-Selâmî, Taceddin Tebrizî'den bahsederken Şemseddin Tebrizî ile Sucasî arasındaki öğrenci hoca ilişkisine hırka silsilesi kalıbı içinde değinmiş olup, diğer taraftan da Taceddin Tebrizî'nin, Kemaleddin Ahmed bin Arabşah Evhadi vasıtasıyla, Evhadüddin ve Rukneddin Sucasî'ye bağlantısını belirtmiştir: "Bu bölgede Şeyh Zahid lakabıyla tanınan İmam-i Salik el-rabbani Taceddin İbrahim Şemseddin Muhammed, bana el-Tebrizî Tasavvuf hırkasını giydirdi ve telkin etti; o da Rukneddin Sucasî'den, o da Kutbeddin Ebherî'den, o da Nacibeddin Sühreverdî'den, o da Muhammed Gazzalî'nin kardeşi Ahmed Gazzalî'den, o da Ebubekir el-Nişaburî'den, o da el-Marû Kerhî'den, o da Davud el-Taiî.... ve Şeyh Kemaleddin Ahmed bin Arabşah-i el-Evhadî'yi Erdebil'de görmekle birlikte belgesine göre Evhadüddin el-Kirmanî'den telkin zikri ve hırka giydiğini söyler ve o da Rukneddin Sucasî'den." (es-Selâmî, 1938: 147-148).

Buna rağmen el-Harirî'ye ait bir diğer kaynakta Evhadiyye tarikatından müstakil olarak bahsedilerek, bu tarikat silsilesinde yer alan efrad şöyle sıralanmaktadır: Kutpu'l-Evliya Şeyh Muhammed el-Bekrî (ö.?), o da babası Şeyh Ebu'l-Hasan el-Bekrî'den (ö.H.952-1545), o da Şeyhü'l-İslam el-Kadî Zekeriyâ Ensarî (ö.H.926-1519), Hafiz bin Hece el-Askalanî (ö.H.852-1448), Mevlana Şemseddin el-Fenarî (ö.H.834-1430), o da aynen Şeyh Hamideddin Aksarayî, o da babası Şeyh Şemseddin Musa el-Kayserî, o da Şeyh İzzeddin Yusuf el-Kayserî, Şemseddin Musa el-Tebrizî, Şeyh Sedreddin el-Konevî(ö.H.673-1274), Evhadüddin Hamid bin Muhammed bin Ahmed (el-Harirî, ? : 32b). Tüm bu bilgilere rağmen, sonraki dönemlerde yazılmış olan tezkire eserlerinde dikkatsizlikten, veyahut yanlış yorumlamalardan dolayı Evhadüddin'in hocasıyla ilgili yanlış bilgiler sunulmuştur. Örneğin *Tezkiretü'l-Şuera* müellif onu Ebu Hafs Ömer Sühreverdî'nin müridi olarak kaydetmiş (Devletşah, 1900: 210); *Tezkire-i Rüşen'in* müellifi de aynı yanlışlığı tekrarlamıştır (Mevlevî, 1343: 92).

E. Sonuç

Anadolu Selçukluları döneminde bulunan meşhur sûfi şair Evhadüddin Kirmanî (H.561-635/1166-1238), İran'ın Kirman şehrinde doğmuştur. Bu dönemde bu bölge Kirman

⁵ Ruzbihan'ın ölüm tarihi de diğer kaynaklarda da aynen H.606 olarak geçer: Muineddin Cüneyd-i Şirazî (1328). *Şadü'l-İzâr fî Hattü'l-evzâr*, nşr.Muhammed Kazvinî, Tahran: Neşr-i Meclis, 314. Fasih-i Havfî, *Mucmel-i Fasihî*, nşr. Seyyid Muhsin Nâci-yî Nasirâbâdî, C. II, İntişarat-ı Esarir, Tahran, 1386, s.762.

Selçuklularının egemenliği altındaydı. Zaten bu dönemde yaşanan iki olay Kirman şehrini sosyol ve siyasal krizin eşğine getirdi. İlk olay Melik Tuğrul-şah bin Muhammed'in (H.551-1156 H.565-1170) vefatının ardından dört oğlu arasında başlayan rekabet, ikincisi ise Oğuzlar'ın H.575-1179 yılından itibaren bölgede yaptığı yağma ve akınlardır. Bu iki kriz halkın büyük bölümünü olumsuz etkilemiş ve bazıları şehri terk etmeye mecbur kalmıştı. Evhadüddin Kirmanî de bu olay nedeniyle 16 yaşında Kirman'ı terk edip Bağdat'a yönelmişti. *Manakıb* eserinin ve bu esere isnat eden diğer eserlerin iddiasına ettiğinin aksine Kirmanî'nin Selçuklu ailesi ile hiçbir bağlantısı yoktur. Diğer yandan bazı araştırmacıların iddiasının aksine Şeyh Evhadüddin bir Türk şair değil, Fars şairdir. Bu yüzden onun Bağdat'tan sonra Anadolu'ya gelmesi Türk ailesinesine mensubiyetinden kaynaklanmamaktadır.

Şeyh Evhadüddin Kirmanî'nin Bağdat'a ayak bastıktan sonra ilk önce eğitimine başlar. Zira o dönemin koşullarında 16 yaşında olan evsiz barksız biri için eğitimin yanında maddi destek de alabileceği tek yer medreselerdir. Bu sebeple girdiği medreseden fıkıh alanında aldığı eğitimle *muâddlik* makamına yükselir ve Hakkakiye medresesinin müderrisi olur. Ama bir süre sonra bu meslekten memnun kalmayıp tasavvufa yönelir. Bu yolda ilk hocası Şeyh Rukneddin Sucasî ve katıldığı tarikat da Ebheriyye tarikatı idi. Sühreverdî tarikatının kurucusu Şeyh Nacibeddin Sühreverdî'nin ölümünün ardından baş halife olan Kutbeddin Ebheri, Sühreverdî'ye tarikatının Ebheriyye koluna mensuptur. Şeyh Necibeddin'in yeğeni Şeyh Şehabeddin Ömer Sühreverdî'nin eğitimi de amcası tarafından Kûbeddin Ebherî'ye emanet edilir. Ancak sonraki dönemlerde Şehabeddin Sühreverdî kendisi Sühreverdî tarikatını kurmuştur. Bu nedenle Sühreverdî'ye tarikatına ait bu iki kol birbirinden bağımsız faaliyette bulunmuşlardır. Kutbeddin Ebherî'e ait kol Ebheriyye; Şehabeddin Sühreverdî'e ait kol ise Sühreverdî'ye kolu diye adlandırılmaktadır. Evhadüddin Kirmanî de Sucasî'den sonra Ebheriyye kolunun üçüncü halkası olarak bu tarikatın öncüsüdür; ama sonraki dönemlerde kendine mensup Evhadüyye tarikatına atfedilen hırka silsilesi kaydedilmektedir.

KAYNAKÇA

- ? (1347). *Menakıb-ı Evhadüddin*, nşr. Bediuzzaman Furuzanfer, Tahran: İntişarat-ı Tercüme ve Neşr.
 ? (2008). *Şeyh Evhadü'd-din Hâmid el-Kirmânî ve Menâkıb-Nâmesi*, çev. Mikail Bayram, İstanbul: NKM.
 Amulî, Seyyid Hayder (1391). *Camîu'l-esrar ve Mânbeu'l-evvâr*, çev. Muhammed Rıza Cevzî, Tahran: İntişarat-ı Humes.
 Bayram, Mikail (1999). *Şeyh Evhadü'd-Din Hâmid El Kirmânî ve Evhadüyye Hareketi*, Konya: S.Ü. Vakfı Yayınları.
 Camî, Abdurrahman (1375). *Nefehatu'l-uns*, nşr. Mehdi Tevhitpur, Tahran: İntişarat-ı İlmi.
 Cüneyd-i Şirâzî, Muineddin (1328). *Şadü'l-İzâr fi Hattü'l-evzâr*, nşr. Muhammed Kazvinî, Tahran: Neşr-i Meclis.
 Cüveynî, Atamelik (1385). *Tarih-i Cihangüşa*, nşr. Seyyid Şahrüh Museviyan, Tahran: İntişarat-ı Destan.
 İbn Debisî, Muhammed bin Saîd (?). *el-Muhtasarü'l- muhtacu'n-İleyh Min Tarih-i İbn Debisî*, nşr. Mustafa Cevad, C. I, Bağdat: Metbaatu'z-zaman.
 Devletşah (1999). *Tezkiretu'l-şuara*, nşr. Edvard Brovn, Liden: Beril.
 el-Harirî, el-Seyyid Kemaleddin Muhammed (?). *Tibyan Vesayilu'l-hakayik fi Beyan-i Selasilu'l-terâik*, C. 1, Süleymaniyye Kütüphanesi: İbrahim Efendi Arşivi, No.430.
 Hemevî, Yakut (1977). *Mucemu'l-buldan*, C. I-III, Beyrut: Dar-ı Sadir-i Beyrut.
 Hidayet, Rıza Kulihan (1388). *Tezkire-i Riyazu'l-arifin*, nşr. Ebulkasim Radfer, Tahran: Neşr-i Pejuhişgah-ı Ulum-ı İnsanî.
 -----, Rıza Kulihan (1336). *Mecmau'l-Fuseha*, nşr. Mezahir Musaffa, C. II, Tahran: Neşr-i Piruz.
 Hulvî, Cemaleddin Muhammed (1980). *Lemezât*, nşr. Mehmet Serhan Tayşi, C. II, İstanbul: Kervan.
 Hundmir, Gıyaseddin (1333). *Tarihi Hebibus-siyer*, C. II-III, Tahran: Kitabhaney-i Hayyam, Tahran.
 İbn Arabî, Muhyiddin (1999). *Fütuhât-ı Mekkiye*, nşr. Ahmet Şemseddin, C. I, Beyrut: Dru'l-kütübü'l-İlmiyye.
 İbn Bezzaz (?). *Seffetu's-sefâ*, Tahran: Saziman-ı Esnad-ı Milli-ye İnan (El yazmalar).
 İbn Cübeyr (1968). *Rihla-yı İbn Cübeyr*, Beyrut: Dar-ı Beyrut, Beyrut.
 İbn Esir (1987). *El-Kamil fi't-Tarih*, nşr. Muhammed Yusuf el-Dekake, C. IX, Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
 Fasih-i Havfî (1386). *Mucmel-i Fasihî*, nşr. Seyyid Muhsin Nâci-yi Nasirâbâdî, C. II, Tahran: İntişarat-ı Esarir.
 İbn Fufî (1374). *Macmeu'l-âdâp fi Mucamü'l-âlkâp*, nşr. Muhammed el-Kazim, C. II-III-IV, Tahran: Vizaret-i Ferheng ve İrşad-ı İslamî.
 İbn Hallikan (1968). *Vefeyatu'l-ayan*, nşr. İhsan Abbas, C. I, Beyrut: Dar-ı Sadir.
 İbn Mustevfi, Şerefeddin Ebu'l-Berekat (1980). *Tarih-i Erbil*, nşr. Samî bin el-Seyyid Hemas el-Segar, C. I, Irak: Silsiletu'l-Kütübü'l-Turas.
 İbn Nasireddin, Şemseddin (1986). *Tevzihü'l-müştebeh*, nşr. Muhammed Naîmü'l-ârkûsî, C. III, Beyrut: Muassisetü'l-Risale.
 İbn Nokta (1989). *Tekmiletu'l-İkmal*, nşr. Abdu'l-Kayyum, C. III, Mekke: Camiet-i Umu'l-Kura.
 İbn'l-Şear el-Musulî (2005). *Kalaîdu'l-Cuman fi Feraîd Şuara Haza el-Zaman*, nşr. Kamil Selman el-Cebûrî, C. VII, Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye.

- Kerbelaî-ye Tebrizî, Hafız Hüseyin (1383). *Ruzetu'l-cinan ve Cennatu'L-cinan*, nşr. Cafer Sultanu'l-karaî, C. I, Tebriz: Sutude.
- Kirmanî, Efdaleddîn Ebû Hamîd (1311). *İktu'l- ulâ Li'l-mukifü'l-âlâ*, nşr. Alimuhammed Amirî Naîmî, Tahran: Meclis.
- , Efdaleddîn Ebû Hamîd (1326). *Tarih-i Afdal*, nşr. Mehdi Beyanî, Tahran: İntişarat-ı Danişgah-ı Tahran.
- Kirmanî, Evhadüddin (1380). *Divan-i Rubaiyyat*, nşr. Ahmed Ebumehbup, Tahran: Suruş.
- Kirmanî, Evhadüddin (1999). *Rubailer*, nşr. Mehmet Kanar, İstanbul: İnsan yayınları.
- Kutluer, İlhan (2010). "Sühreverdî Maktûl", *İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXXVIII, İstanbul: İSAM, ss. 36-40.
- Mevlevî, Muhammed Muzafer (1343). *Rûz-i Ruşen*, nşr. Muhammed Hüseyin Ruknzade-i Ademiyet, Tahran: İntişarat-ı Kitabhane-yi Razî.
- Muhammed bin İbrahim (1343). *Selcukiyan ve Guz*, nşr. Bastaniye Parizî, Tahran: İntişarat-ı Tehurî.
- Mahmud bin Osman (1376). *Miftahu'l-hidaye ve Misbahu'l-inaye*, nşr. İmadeddin Şeyhu'l-hukemaî, Tahran: İntişarat-ı Ruzene.
- Muin, Muhammed (1388). *Ferhengî Farsî*, C. II, Tahran: İntişarat-ı Emirkebir.
- Mustevfî, Hamdulla (1913). *Nüzhetü'l-kulup*, nşr. Guy le Strange, Berlin.
- Münşi-ye Kirmanî, Nasiredin (1362). *Semtul'ulâ el-Li'hazretü'l-ulyâ*, nşr. Abbas İkbâl, 2. bs, Tahran: İntişarat-ı Esatir.
- el-Munzerî, Zekieddin (1984). *el-Tekmile Le'vefeyat el-Negele*, nşr. Beşşar Avvad Maruf, C. I-III, Beyrut: Muassisetu'r-Risale.
- Osmanzade (2006). *Sefine-i Evliya*, Muhammed Akkuş, C. II-III, İstanbul: Kitab Evi.
- Öngören, Reşat (2010). "Sühreverdîyye", *İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXXVIII, İstanbul: İSAM, ss. 35-36.
- Razî, Emin Ahmed (1378). *Heft İklim*, nşr. Seyyid Muhammed Riza Tahiri, C. II, Tahran: İntişarat-ı Suruş.
- Seccadî, Seyyid Cafer (1384). "Camîu'l-esrar ve Mânbeu'l-envâr", *Danışname-ye Cihan-ı İslam*, C. IX, Tahran: Vizaret-i Ferheng ve İrşad-ı İslami, ss. 318-320.
- es-Sefdî, Selaheddin Halil (2000). *el-Vaft bi'l-Vefeyat*, nşr. Ahmed el-Arnayut, C.VIII, Beyrut: Daru'l-İhya et-Turasu'l-Arabî.
- es-Selamî, Muhammed bin Rafî (1938). *Tarîhi Ulema-ı Bağdat*, nşr. Abbas el-Uzavî, Bağdat: el-Ehalî.
- Sencanî, Rukneddin (?). *Makalet (Mecmua-yi Sizdeh Risale)*, Tahran: Danişgah-ı Tahran (El yazmalar), No.7198.
- Şirvanî, Zeynülâbdin (?). *Bostanu's-siyaha*, Tahran: Çaphane-yi Senaî, 1. bs.
- Terbiyet Muhammed Ali (1314). *Danışmendan-i Azerbaycan*, Tahran: Neşr-i Meclis.
- Uğur, Mücteba (1993). "el-Câmiu's-Sağır", *İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. VII, İstanbul: İSAM, ss. 113-114.
- Van Den Bergh, S (1970). "Sühreverdî Şihab Al-Din", *İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XI, İstanbul: MEB, ss. 88-90.
- Vezirî-ye Kirmanî Ahmet Alihân (1961). *Tarih-i Kirman*, nşr. Bastani Parizî, Tahran: Kitabhayi İran.
- Yavuz, Yunus Vehebi (1993). "el-Câmiu'l-Kebîr", *İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.VII, İstanbul: İSAM, ss. 109-110.
- Zehebî, Şemseddin Muhammed, *Tarîhu'l-İslam*, C. XII, nşr. Beşar Avvad Maruf, Beyrut: Daru'l-karbu'l-İslamî.
- Zerkûb-ı Şirazî, Ebulabbas Ahmed (1310-1350). *Şiraznâme*, nşr. Behmen Kerimî, Tahran: Neşr-i Ruşenai.